

RUZMETOV SHAHZODBEK ULUG‘BEKOVICH,
Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti o‘qituvchisi

“FARHOD VA SHIRIN” DOSTONLARINING MUQADDIMAVIY BOBLARI QIYOSI

Annotatsiya: Maqola Alisher Navoiy va turk shoiri Lamii Chalabiylarning “Farhod va Shirin” dostonlaridan o‘rin olgan muqaddimaviy boblarning tuzilishi, shakli va badiiy xususiyatlarini yoritib berishga bag‘ishlangan bo‘lib, har ikkala ijodkor ijodidagi an‘anaviylik va individuallikning o‘ziga xos jihatlari tahlilga tortilgan.

Tayanch so‘z va iboralar: hamd, na‘t, munojot, salaf, me‘roj, qobi qavsayn, “naf‘yi vujud”, “Nuri Muhammadiy”, me‘roj, “Xamsa”, tavhid, kitobat.

Аннотация: Статья посвящена выяснению структуры, формы и художественных особенностей вступительных глав из эпоса “Фархад и Ширин” Алишера Навои и турецкого поэта Ламии Чалаби, а также аспектов традиционализма и индивидуальности в творчестве обоих творцов.

Ключевые слова: хамд, наът, муноджот, салаф, мирадж, каби кавсайн, “нафъи вуджуд”, “Нури Мухаммади”, мирадж, “Хамса”, тавхид, китабат.

Annotation: The article is devoted to elucidating the structure, form and artistic features of the introductory chapters from the epic “Farkhad and Shirin” by Alisher Navoi and the Turkish poet Lamia Chalabi, as well as aspects of traditionalism and individuality in the work of both creators. analyzed.

Key words: hamd, na‘t, munojot, salaf, miraj, qabi qavsain, nafi vujud, Nuri Muhammadi, miraj, “Khamsa”, tavhid, kitabat.

Umtoz adabiyotda har bir ijodkorning o‘ziga yarasha uslubi mavjud. An‘anaviy shakl (odobi tasnif) kasb etgan “Xamsa” muqaddimaviy boblarida hamd, na‘t, munojot, so‘z ta‘rifi, salaflar zikri, dostonning sababi ta‘lif, shahzoda va hukmdorlar madhi o‘rin egallagan bo‘lib, Navoiy va Lamii ijod uslubiga xos farqli jihatlar ko‘zga tashlanadi. Zero, muqaddimaviy boblardagi farqlilik shoir o‘z shaxsiyatini ko‘rsatish uchun bu qismda ijodiy yondashuvchanlik bilan poetik fikrlarni namoyon etganligidadir.

Boblar	Alisher Navoiy	Lamii Chalabi
I	Hamd	Munojot. Basmala. Hamd qasida.
II	Hamd	Melamelik va naqshbandiylik haqida masnaviy, qasida va masnaviylar.
III	Munojot	Tavhid va munojot shaklida masnaviy
IV	Na‘t	Tavhid va munojot shaklida masnaviy
V	Me‘roj tuni ta‘rifi	Tavhid va munojot shaklida masnaviy
VI	Qalam ta‘rifi (salaflar yodi)	Na‘t, chahoryor madhi, na‘t qasida

VII	Nuriddin Abdurahmon Jomiy madhi	Me'roj tuni ta'rifi
VIII	Dostonning yozilish sababi	Ahmad Buxoriy va Muhammad Shoh afandi madhi, asar yozilish sababi
IX	Asar yozish uchun asos bo'lgan manba va Navoiyning poetik niyati	Sulton Salim I ga atalgan masnaviy va bir qasida
X	Sulton Husayn Boyqaro zikri	Sulton Salim I ga atalgan madhiya
XI	Shahzoda Badiuzzamon madhi	Sulton Salim I madhi bilan boshlanib, shahzoda Sulaymon madhi bilan tugallanuvchi masnaviy

Alisher Navoiy dostonining birinchi (hamd) bobi 21 baytdan iborat. Asardagi birinchi misra arabiy iqtibos bilan boshlanadi.

*Bihamdik fath abvob ul-maoniy,
Nasib et ko'nglima fath o'lmok oni* [1.4].

Lamii Chalabiyda esa birinchi bob uch qismdan tarkib topgan bo'lib, masnaviy ko'rinishida 48 baytlik munojot, 144 bayt basmala, 26 bayt hamd qasidani o'z ichiga oladi. Birinchi bob shunga ko'ra Lamiida 218 baytni tashkil etib, bu Navoiydan 197 bayt ziyoddur. Biroq, Lamiida Navoiyga ergashish asar boshidayoq yaqqol ko'zga tashlanadi:

*Bede'nâ bi ismik'ellâhümme nazmen
Fe-yessir nahve sübli'r-rüşdi 'azmen...
Îlâhî 'ışkuñ ile zinde-dil kıl
Senüñ nûrunla saña müstedil kıl* [2. 28].

Dostonning ikkinchi bobi ham hamd xarakterida bo'lib, Navoiy bu bobda “Farhod va Shirin” dostonining qisqacha tavsifini 82 misrada bayon etadi. Lamii Chalabiy esa birinchi bob singari 3 qism, ya'ni melamelik va naqshbandiylik tariqati haqida 52 baytni tashkil qiluvchi masnaviy, mujtassi musammani maxbuni mahzuf vaznida 29 baytdan iborat, shahodat kalimasi radif sifatida olingan qasida va masnaviy shaklidagi 10ta she'riy parchadan tarkib topgan.

Dostonning uchinchi bobi Alisher Navoiy ijodida munojot ko'rinishida bo'lib, bu bobda shoir insonning yo'qlik olamidani borlik olamiga kelishi, hayoti va “Lavh ul-mahfuz” haqidagi fikrlarini 110 misrada bayon qiladi.

Lamii Chalabiy esa avvalgi boblarda munojot ko'rinishida o'z fikrlarini bayon qilib bo'lganligidanmi bu bobda juda qisqa 8 baytni tashkil qiluvchi she'riy parchaga juda uzun bayon ko'rinishida kirish qism beradi, xolos.

Navoiy to'rtinchi (na't) bob kirish qismida “Va-sh-shams” bilan “Va-l-layl” suralarini tilga oladi. Kirish qism arabcha: “Va sallallohu alo shamsi jamolihi va zilli kamolihi” (Ma'nosi: “Allohning rahmati uning jamolining quyoshi va kamolining soyasicha bo'lsin”) [1. 472] so'zlari bilan yakunlanadi. Navoiy 35 baytni tashkil qiluvchi ushbu bobda Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning chehralari vasfi bilan so'zni boshlab, qalamning ohi bilan husni ta'lil asosida yakunlaydi.

Usmonli turk shoiri bu bobda ham so'zini muxtasar etadi: kichik kirish qism, 6 baytlik tavid ko'rinishidagi munojotdan iborat.

Alisher Navoiy V bobni me'roj tuni tasviriga bag'ishlab, bu bobda Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning Buroq oti yordamida Alloh huzuriga yo'l olgani, safar, samo jismlari, “qoba qavsayn” (“ikki yoy oralig'i”) bilan bog'liq kompozitsiyani 68 baytda tasvirlaydi.

*Anga bu surma bo'lg'och qurrat ul-ayn,
Nasib o'ldi maqomi "Qobi qavsayn" [1. 21].*

Navoiy Muhammad (s.a.v) ning shifoat qiluvchi ummatlari qatorida bo'lishni orzu qilib, bobni yakunlaydi:

*Navoiyni demay, bir benavoni,
O'kush jurmu gunahg'a mubtaloni
Aning ummatlig'ig'a qobil ayla,
Shifoat qilg'on elga doxil ayla [1. 22].*

Lamii Chalabiy ijodida beshinchi bob tavhid va munojot shaklidagi 64 bayt masnaviyni tashkil etib, bu bobda shoir Yaratganga bo'lgan ishqning ibtidosi xususida so'z yuritadi.

Navoiy dostonining oltinchi bobi qalam ta'rifi va salaflar zikrini o'z ichiga olib, Nizomiy va Dehlaviy ta'rifini 62 baytda keltiradi. Bobda Xusrav Parvezning Shabdez oti tashbeh sifatida keltirilib, unda yozilajak asarga ishoratlar o'z aksini topgan.

Lamii dostonining oltinchi (na't va chahoryorlar madhi) bobida Navoiydan farqli o'laroq mantiqiy ketma-ketlikni buzgan, boblar o'rni aralash holatda kelgan. Navoiy ijodida xalifalar zikrini "Lison ut-tayr" dostonida kuzatsak, Lamii ijodida VI bobda to'rt xalifa xususida 189 bayt, so'z boradi:

*Cehâletden özüñ dâna sanursın
'Alîyi 'âyn u lâm u yâ sanursın
Bu çâr a'yân hakikat bir güherdür
Hemîn 'âyn-ı 'Alî 'âyn-ı 'Ömerdür...
Degülsin çün Resûlu'llâhdan efzûn
Neçün ba'zını bugz eylersin iy dûn [2. 42].*

Shoir dastlab Muhammad (s.a.v) zikrini bayon etib, ul zot uchun o'n sakkiz ming olam yaralgani, "Nuri Muhammadiy" ta'limotining bayoni, Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning sifatleri xususida so'z yuritib keyingi o'rinlarda har bir xalifaning amallari, shaxsiyati, harbiy yurish va islomning yoyilishi-yu taraqqiyotidagi rolini alohida ta'kidlaydi. Xalifalar zikri nihoyasiga yetgach, dastlabki 8 misra arabiy misralar bilan boshlanuvchi qasida keltirilgan.

*Yâ hâmiye'l – hal âyi ki y â mâhiye'd-düc â
Na'tunli – sûdi sudgike ve'l -leyl izâ -sec â
Kad-fazzala'l -il âhu bi – kadrin ve rutbetin...
Namu ñla buldı cümle cih ân 'izzet ü şeref
İy Ahmed ü Muhammed ü Mahmûdu Mustafâ... [2:43]*

Bu qasida na't xarakterga ega bo'lib, 76 baytni tashkil etadi. Yuqorida tilga olganimizdek, Navoiy dostonidagi VI bob qalam ta'rifi, shuningdek, Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviy madhiga bag'ishlangan bo'lsa, VII bob to'laligicha mavlono Nuriddin Abdurahmon Jomiy madhidan tarkib topgan. Ushbu bob quyidagi misralar bilan boshlanib, Nizomiy va Dehlaviyning she'riyatdagi iqtidori ikkita filga, Jomiyning salohiyati ana shunday yuzta filga o'xshatiladi.

*Iki pil o'lsa Xusrav yo Nizomiy,
Erur yuz ril chog'lig' ril Jomiy [1. 28].*

Soʻz oʻyini vositasida Navoiy Jomiyni XI-XII asrlarda yashagan mashhur soʻfiy Zindapiliy Jomiyga qiyoslaydi [3. 58].

*Muhabbat jomi durdoshimi uldur,
Hamoni Zindarili Jomi uldur.* [1. 28].

Jomiyning sifatlari haqida soʻz yuritilib, uning tasavvufiy salohiyati va soʻfiyligiga alohida eʼtibor qaratiladi va “nafʼyi vujud”, yaʼni “oʻzlikni yoʻqotish” darajasigacha chiqqanini keltirib shunday deydi:

*Boʻlib zohir fano timsoli andin,
Tutib olamni olam xoli andin...
Fano ul navʼ etib nafʼyi vujudi,
Ki, er topib nabud oʻrnida budi* [1. 28].

Navoiy mavlono Abdurahmonni taʼriflar ekan, uni “olami kubro” (“ulugʻ olam”) deb atab, shoirning kamolot darajasi haqida soʻz yuritadi. Shu oʻrinda Jomiyning ikkinchi tasavvufiy, didaktik xarakterga ega dostoni “Subhat ul-abror” (“Yaxshi kishilarning tasbehi”) asariga ishora qiladi. Aynan mana shu dostonida Navoiy bejiz Abdurahmon Jomiyning soʻfiyligi va tasavvufiy portretini chizmaydi. Chunki Jomiy mazkur ikkinchi dostonida “Xusrav va Shirin”ni emas, balki oʻz falsafiy qarashlarini keltiradi.

*Oʻzi daryo, soʻzi durdek muhayyo,
Yana maʼnidin ul dur ichra daryo* [1. 29].

Navoiy Jomiyni daryoga, ijodini esa gavharga qiyoslaydi. Uning qalami gavhar sochuvchiga oʻxshatilib, bu qalamning ichi shakar-u, sochgani gavhar deb husni taʼlil sanʼati asosida fikr badiiy jihatdan chiroyli asoslanadi. Yakunda shoir oʻzini mavlonoga murid deb bilib, Allohdan oʻz asarini ham Jomiy asaridek moʻtabar qilishini soʻrab duo qiladi. Shu bilan 62 baytni oʻz ichiga olgan yettinchi bob oʻz nihoyasiga yetadi.

Alisher Navoiy dostonida beshinchi bobda kuzatganimiz “Meroj” taʼrifi Lamii dostonining yettinchi bobidan oʻrin olgan boʻlib, 94 baytdan iborat. Qadr kechasining oʻxshashi yoʻqligi, ming kechadan aʼloliigi tilga olinib, sayyoralar va burjlarning harakati hamda holatini sheʼriy misralarda tasniflaydi.

*Ne gice subh-ı ikbâl-idi sâdik
Kevâkib nûrdan kurmuş sürâdik
Felekler pür-safâ-y-idi tarabdan
Melekler çarh ururdi zikr-i Rabdan* [2. 46].

Shoir Muhammad (s.a.v) ning samo sayohatini taʼriflar ekan, unda farishtalarning Alloh zikri-ni yod etishi, sayyora va burjlarning paygʻambarimiz (s.a.v.) ga naʼt keltirishini husni taʼlil va jonlantirish asosida bayon qiladi. Samovatdagi Mushtariy, Zuhul sayyorolari, burjlardan Aqrab, Dalv, Jadi kabi koʻplab nomlarni keltirib oʻtiladi.

*Çün altıncı sipehri oldı seyyâr
Yasadı Müşterî bir germ-bâzâr...*

*Çü vaslı 'idinüñ mihmânı oldı
Hamelle Sevr anuñ kurbânı oldı* [2. 47].

Muhammad (s.a.v) asarda ko'plab o'rinlarda Ahmad shaklida eslanib, Ul zotning samovotga mehmon bo'lgani Hamal va Savrning ul zot uchun o'zlarini qurbon aylagani bayon qilinadi.

Navoiy hazratlari o'z dostonining sakkizinchi bobida masnaviyning yozilish sababi to'g'risida to'xtalib o'tadi. Shoirning poetik niyati ochiqalanadi, shuning barobarida Navoiy unga g'oyibdan nido bo'lib, yangi bir asarni yozishga ilhomlantirganini qayd etadi. Asardagi bu bob 86 bayt, 172 misrani tashkil qilgan bo'lib, Jomiydan oq fотиha olish tasviri bilan yakunlanadi.

Lamii Chalabiy esa bu bobda an'anaga qisman ergashib, yangi mavzularni ham shu bobga kiritadi. Bu bobda Navoiy bobomiz va boshqa xamsanavis ijodkorlarda uchramaydigan mavzular qalamga olingan: Ahmad al-Buxoriy va Muhammad Shoh afandi madhi hamda asarning yozilish sababi 206 baytni o'z ichiga oladi. Dastlab shoir asarning yozilish sababiga to'xtalib o'tgan bo'lsa, VIII bobning 36-baytidan boshlab al-Buxoriy hazratlari zikrini boshlaydi. Ul zotga chuqur hurmat ko'rsatib, bu yorug' olam, xususan, Islom olami ikki Ahmad tufayli obod bo'ldi deb, payg'ambar Muhammad (s.a.v) va imom Buxoriy tilga olinadi.

*Ne kim mestûr-ı levh-i âsumândur
Anuñ rûşen-dilinde nakd-i cândur
İki Ahmedle revnak buldı ümmet
Vilâyet bunda hatm anda nübüvvet* [2. 49].

Bobning 80 baytiga qadar davom etgan bu ta'riflar Bursa voliysi Jamoliddin shoh afandi zikri bilan davom etib, o'z nihoyasiga yetadi. Bu qismda shoir bizga ma'lum bo'lgan asarning yozilish sababini she'riy shaklda ifodalaydi. Shoirning oldiga Bursa voliysi Jamoliddin shoh afandining madhi, xususiyatlari, shoir oldiga kelishi, Navoiy "Xamsa" sini o'qib ta'sirlangani, undan anado'li turkchasida ushbu asarni yozib berishini iltimos qilgani bayonini keltiradi.

*Nevâ-senc olmagın cân bülbüline
Nevâyî Hamsesi girür eline
Ser-â-tâ-pâ görür üstâd-ı mâhir
O nazmı eylemiş silk-i cevâhir* [2. 50].

Shoir Navoiyni o'ziga ustoz deb bilib, Yaratgandan madad so'raydi va asarni yozishga kirishgani bayonini tugallab, yuzini yurug', Navoiy asariga tenglasha oladigan asar bo'lishiga umid bog'laydi. Dostonning IX bobi Navoiyning o'ziga xos taftishidan iborat bo'lib, unda shu mavzudagi asarlar tahlili, o'zigacha bo'lgan davrdagi xamsanavislar ijodida ushbu mavzuning qanday bayon qilingani kichik syujet chizgisi, Navoiyning tahliliga ko'ra xato va kamchiliklar haqida so'z yuritiladi. Shoir shuning barobarida o'zining bu boradagi poetik niyati, Xusrav shoh o'rniga Farhodning bosh obraz sifatidagi yangi talqinini 110 baytda asoslab beradi.

Turk shoiri Lamii dostonidagi to'qqizinchi bob esa Sulton Salim I ga atalgan masnaviy va bir qasidadan iboratdir. Faridun rutbali, Jamshid shavkatli deya ta'riflangan Sulton Salim I madhi-ga bag'ishlangan masnaviy 58 baytni tashkil etadi. Masnaviy boshdan oyoq tadriijiy ko'rinishda bo'lib, tashbeh san'atidan unumli foydalanilgan. Podshohning fazilatlarini tilga olinib, unga atalgan nasihat va tilaklar bilan masnaviy yakunlanadi. Keyingi o'rinda muzoriyi musammani axrab vaz-nida yozilgan 60 baytdan tarkib topuvchi masaddas qasida keltirilgan.

Navoiy dostonining o‘ninchi bobi Sulton Husayn Boyqaro zikriga bag‘ishlangan.

*Nabi shar‘ig‘a bergan zeb-u zayn ul,
Salotin sarvari Sulton Husayn ul.
Zihi olam – sadaf, zoting duri pok,
Aningdekkim, quyosh durrig‘a aflok [1. 36].*

Husayn Boyqaro olam sultonlari orasida “shoh G‘oziy”, g‘azot maydonida Haydaroyin, ya’ni Ali (r.a.)ga o‘xshatiladi. Shuningdek, shariatda payg‘ambarimiz (s.a.v.)dek mo‘tabar, nasllari esa sadaf duridek pok ekanligini 60 baytda ta’riflanadi.

O‘ninchi bob Lamiida ham Navoiyga ergashgan shaklda hukmdor madhiga bag‘ishlangan bo‘lib, Sulton Salim I ga atalgan madhiya 90 baytni tashkil qiladi. Shoir bu bobda Sulton Salim I madhini keltirar ekan, sa’jdan unumli foydalanib, Sulton Salimni nafaqat Rum, Eron va Arab dunyosi hukmdori, Islom xalifasi sifatida keltiradi. Adolatda No‘rshiravonga mengzab, Alloh har tomonlama komil qilib yaratgani uchun shukr aylashi lozimligini uqtiradi. Masnaviy so‘ngida Lamii o‘ziga o‘zi murojaat etadi va podshohga ko‘p ham mulozamat qilaverma, uzoqdan turib duo qil, shuning o‘zi kifoya deya bobni yakunlaydi.

Muqaddimaviy boblarning so‘nggisi bo‘lgan o‘n birinchi bob shahzoda Badiuzzamon mirzo madhiga bag‘ishlanadi. Dostonning bu bobi 53 baytni tashkil qiladi. Bu bobda Navoiy uni “Badi ud-dahru Doroi zamon” deb ataydi, uning ismini kitobat (harf) san’ati asosida sharhlab beradi. Shahzodaning ismi 10 harfdan iborat bo‘lib, Navoiy uning har bir harfiga alohida ma’no yuklaydi: “ب” – “be” ehsonda birlik, yagonalikning dalilidir, “د” – “dol” davlatdan nishona bo‘lib, din-u diyonat undan iqbol topadi. “ی” – “yo” harfi “yumn” (“baxt”, “omad”)dan darak berib, uning qadami bilan zamona tinchiydi. To‘rtinchi harf “ع” – “ayn” bo‘lib, adolatdan olingandir. “ا” – “alif” harfi o‘z shakli bilan uning to‘g‘riligi, rostgo‘yligini bildiradi. “ل” – “lom” harfi lutfdan voqif etib, latofat gulshanidan bahramand etadi. “ز” – “ze” harfi abjad hisobiga ko‘ra 7 raqamini anglatadi, bu Alloh unga 7 iqlimni nasib aylashiga ishora qiladi. “م” – “mim” harfi millat kiromi, musulmonlik nizomi undan ekanligini anglatadi. “ن” – “alif” harfi Alloh uning yori ekanligiga dalolat bo‘lsa, so‘nggi harf “ن” – “nun” nasr (madad) Alloh dandir degan ma’noni bildiradi [4. 107]. Navoiy yuqorida dostonni yaratishdan maqsad “ilohiy ishq dardini kuylash” ekanligini aytib o‘tgan edi:

*Bu rangin sahfa bilkim, dard bog‘i,
Ayon har lolasida ishq dog‘i [1. 2].*

Bundan ma’lum bo‘ladiki, dostondan bosh maqsad ilohiy ishq dardiga muhtalo bo‘lgan solik (tariqat yo‘liga kirgan oshiq)ning sarguzashtlarini tasvirlashdan iboratdir [4. 106].

Muqaddimaviy boblarning so‘ngida ham Navoiyga ergashgan Lamii 115 baytlik bobni Sulton Salim madhi bilan boshlab shahzoda Sulaymon madhi bilan yakunlaydi. Sulton Salim yetti iqlim shahanhohiga o‘xshatilib, ta’rifda ruju, litota san’atlaridan o‘rinli foydalanilgan. Shuningdek, uning oldida quyosh zarra ekanligi, qalamga qo‘yib bersang, yuz bob doston yozishi mumkinligini aytiladi. Shahzoda Sulaymonga bag‘ishlangan qismda Salim va Sulaymon ismlaridagi uyqashlik haqida so‘z yuritib, bu ota o‘g‘ilni aslo ayirmaslikni Yaratgandan so‘raydi va shahzodaga nasihat qism boshlanadi. Tarixdagi ko‘plab ibratga arzigulik hukmdorlarning sifatleri va o‘rnak bo‘lishga arzigulik jihatlari qayd etiladi. Dunyoga hech kim ega bo‘la olmasligi, dunyoning o‘tkinchiligi, kibrni mahv etish xususida so‘z yuritadi va qator nasihatlar, misollar bilan bobni yakunlab, “Farhod va Shirin” dostoniga o‘ziga xos kirish qiladi.

Muqaddimaviy boblardagi misralar va baytlar sonini ko‘rib chiqar ekanmiz, Lamii Chalabiyda bu ko‘rsatkichlar yuqoriligi ko‘zga tashlanadi. Lekin Lamii an‘anadan yiroqlashib, boblar tarkibiga munojot va qasidalarni kiritib ketgan bu baytlar soniga keskin ta’sir o‘tkazgan.

Bob	Alisher Navoiy		Lamii Chalabiy	
	Bayt	Misra	Bayt	Misra
I	197	394	218	436
II	41	82	52	104
III	55	110	8	16
IV	35	70	6	12
V	68	136	64	128
VI	62	124	76	152
VII	62	124	94	188
VIII	86	172	206	412
IX	110	220	118	236
X	60	120	90	180
XI	53	106	115	230
Jami:	829	1658	1047	2094

Alisher Navoiy va Lamii Chalabiy dostonlarining muqaddimaviy boblarini tahlilga tortish jarayonida quyidagi xulosalarga keldik:

Lamii ijodida muqaddimaviy boblarda mavzular ketma-ketligi o‘zgargan. Birinchi, ikkinchi boblar Navoiyda hamd ko‘rinishida bo‘lsa, Lamii ijodida hamdning barobarida dastlab “Basmala” bobi, munojot va hamd ko‘rinishidagi g‘azal emas, qasida keltirilgan.

Ikkinchi bobda esa melamelik va naqshbandiylik tariqati zikri hamd ko‘rinishida qasida hamda masnaviy keltirilgan.

Uchinchi bob aynan keltirilgan munojot ko‘rinishida, to‘rtinchi bob Navoiyda Muhammad (s.a.v) madhi bo‘lsa, Lamiiida yana munojot keltiriladi lekin boblar o‘rni o‘zgargan holatda shoirning VI bobi Muhammad (s.a.v)ga bag‘ishlanadi.

Beshinchi bob Navoiyda Me’roj ta’rifi, turk shoirida esa tavhid va munojot, lekin Lamii dostonining VII bobi Me’rojga ajratilgan.

Oldinchi, yettinchi boblar Navoiyda “Qalam” ta’rifi (salaflar zikri) va Jomiy madhidan iborat bo‘lsa, yuqorida aytganimizdek, Lamii ijodida bu o‘rinlar mavjud emas, balki shoir o‘ziga faqat Navoiyni ustoz deb bilgani uchun qolganlarni nomini keltirmagan.

Sakkizinchi bob Navoiyda dostonning yozilish sababi bo‘lsa, Lamii ijodida Imom Buxoriy va Bursa voliyisi Muhammad Shoh afandi madhidan iborat.

Dostonda humdorlar madhiga juda ko‘p o‘rin ajratilgan bo‘lib, Navoiy ijodida IX bob asar uchun asos bo‘lgan manba va shoirning poetik niyati keltirilgan bo‘lsa, Lamii ijodida Sulton Salim madhi va bir qasida bu bobdan o‘rin egallagan.

O‘ninchi bob Husayn Bayqaro ta’rifi bo‘lsa, Lamii ijodida Sulton Salim I madhi keltirilgan. Bu holat XI bobda ham takrorlanib, Navoiy shahzoda Badiuzzamon haqida so‘z ochar ekan, turk shoiri yana Sulton Salim I va uning o‘g‘li shahzoda Sulaymon haqida so‘z yuritadi. Shu bilan dostonlarning muqaddimaviy qismi tugaydi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, qardosh turk adabiyotiga Navoiy ta’siri, xamsanavislikda yangi yondashuvlar borasida qiyosiy tahlillarni amalga oshirish fanning yangi qirralarini kashf etishga yordam beradi. Bu esa navoiyshunoslik fanining dolzarb mavzularidan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. *Farhod va Shirin*. –Toshkent: G‘.G‘ulom nomidagi NMIU, 2020.
2. Lamîî. *Ferhâd ile Şîrîn*. – Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. 2017.
3. Юсупова Д. Алишер Навоий “Хамса”сида мазмун ва ритмнинг бадиий уйғунлиги. – Тошкент: “MUMTOZ SO‘Z”, 2011.
4. Sirojiddinov Sh., Yusupova D., Olimjonov D. *Navoiyshunoslik*. –Toshkent: Tamaddun, 2018.
5. Алишер Навоий. *Фарҳод ва Ширин* (Насрий баён матнини тайёрловчи Ҳайитметов А.). –Тошкент: F.Ғулом номидаги НМИУ, 2006.
6. Эркинов С. Навоий “Фарҳод ва Ширин”и ва унинг қиёсий таҳлили. –Тошкент: ФАН, 1971.
7. Эркинов С. “Хамса” анъаналари // Алишер Навоий “Хамса”си. –Тошкент: ФАН, 1986.
8. Ahmed Rasim. *Lâmîî. Mezuniyet Tezi*. –İstanbul: Türkiyat Yenstitüsü. Tez №18.
9. Валихўжаев Б. *Хамсачилик традициясининг баъзи бир хусусиятлари ҳақида мулоҳазалар* // Ўзбек адабиётининг айрим масалалари. –Самарқанд, 1961.
10. Жалолов Т. “Хамса” талқинлари. –Тошкент: F.Ғулом номидаги НМИУ, 1968.

